Amerikat. Lukuun ottamatta espanjalaisten valloittajien suurelta osin hävittämiä mayojen ja atsteekkien glyyfejä amerikkalaiset alkuperäiskansat eivät tunteneet kirjoittamista. 1800-luvulla luotiin tavukirjoituksia esimerkiksi cherokee- ja cree-kielille; itäinen inuiittikieli inuktitut (eli: ᐃᓄᒃᑎᑐᑦ) sai 1976 virallisen rinnakkaiskielen aseman Kanadaan kuuluvilla Nunavutin ja Nunavikin itsehallintoalueilla.

Moldova. Keskisessä ja itäisessä Euroopassa ortodoksisen perinteen maat ovat käyttäneet kyrillisten aakkosten muunnelmia 1200-luvulta alkaen, paitsi Romania, joka omaksui latinalaisen aakkoston irtautuessaan 1881 osmanien valtakunnasta. Moldovan virallisekki kieleksi säädettiin 1989 *limba moldoveneascăksi* kutsuttu romania: samassa palattiin 1918–1940 käytössä olleisiin latinalaisiin aakkosiin, mikä osaltaan sai edelleen kyrillisiin turvautuvan venäjänkielisen, Dnestr-joelta itään asuvan väestönosan perustelemaan 1990 aseellisen irtautumisensa emävaltiosta toistaiseksi tunnustusta vaille jääneeksi Transnistriaksi.

Koreat. Hangul-aakkosto luotiin 1446 ja vakiinnutettiin vasta 1500-luvun lopulla. Kansallisen ylpeyden kunniaksi vietetään Etelä-Koreassa sen nimikkopäivää 9. lokakuuta, 2013 lähtien vielä pä vapaapäivänä. Pohjois-Koreassa kiinalaisten kirjainmerkkien käyttö lakkautettiin 1949, mutta eteläkorealaiset koululaiset opettelevat niitä yli 1800, vaikka niitä ei enää juuri käytetä muualla kuin yliopistossa ja vanhoillisissa sanomalehdissä.

Japani. Järjestelmä yhdistää kiinalaista perua olevat kanji-merkit ja japanilaisten omat kaksi tavumerkistöä sekä toisinaan myös latinalaiset aakkoset: nämä kaikki saattavat joskus esiintyä yhdessä ja samassa lauseessa tai sanonnassa. Mutkikkuus ei heikennä sen enempää lehdistön vaikuttavuutta kuin taiteen voimakkuutta, vaan on omiaan korostamaan japanilaisen kulttuurin vankkuutta.

Kiina. Latinalaistumisen uhatessa viranomaiset käyvät entistä ponnekkaammin puolustamaan monille eri kiinan murteille yhteistä kuvakirjoitusjärjestelmää: lausumistavoista riippumatta merkit ymmärretään yhtäläisesti, mikä luo pohjaa kansalliselle yhtenäisyydelle. Vuodesta 1956 alkaen logogrammeja on yksinkertaistettu. Tämä uudistus, samoin kuin mandariinikiinan latinisaatiojärjestelmän (*pinyin*) käyttö tietokoneiden aikakaudella, on syventänyt manner-Kiinan eroa Hongkongiin, Macaoon ja Taiwaniin, jossa näihin suuntiin on menty vain osittain.

Uiguurit. Sinkiangin alueen kiinalaistamista vastustaakseen uiguurit vaalivat omaa aakkostoaan. 1400-luvulla vakiintunut kirjoitustapa hävisi vähin erin arabialaisen mallin tieltä. Kiina määräsi 1956 kyrilliset aakkoset neuvostoliittolaisten painostuksesta, mutta vaihtoi 1960 alkaen latinalaisiin, kunnes taipui 1982 myöntämään viralliseen aseman arabialaiselle aakkostolle tällä itsehallintoalueella.

Eurooppa. Kun Bulgaria liittyi Euroopan unioniin 2007, kyrillisistä aakkosista tuli EU:n kolmas virallinen aakkosto latinalaisten ja kreikkalaisten rinnalle. Vaikka arabialaisia aakkosia on käytetty vanhalla mantereella muinaisista ajoista lähtien erityisesti Balkanin niemimaalla, niitä ei ole tunnustettu missään. Englantia lukuun ottamatta kaikki latinalaista aakkostoa käyttävät eurooppalaiset kielet täydentävät sitä tarkkeilla eli aksenteilla, sediljeillä ja muilla diakriittisillä merkeillä.

Serbokroatia. Jugoslavia tunnusti kaksien aakkosten tasa-arvon kroaattien, bosnialaisten, serbien ja montenegrolaisten yhteisen kielen merkitsemisessä. Mutta 1990-luvun sodista alkaen Bosnian islamilaiset ja Kroatian katolilaiset hylkäsivät kyrilliset kirjaimet serbialaisena nationalismina. Kun Kroatia virallisti 2013 latinalaisten aakkosten yksinvallan myös merkittävillä serbivähemmistöalueillaan, Vukovarissa puhkesi suuria mielenosoituksia.

1. Kroatia
2. Bosnia ja Hertsegovina
Босна и Херцеговина
3. Serbia
Србија
4. Kosovo
Косово
5. Montenegro
Црна Гора
6. Makedonia
Македонија

Makedonia. Jugoslavian liittovaltion kommunistihallinto ajoi 1945 makedonian kyrillistä kirjoitusmuotoa voimaan myös tämän osavaltion vähemmistöille. Kun Makedonia itsenäistyi 1991, samana vuonna säädetty perustuslaki määritteli makedonian ainoaksi virallisekki kieleksi ja vahvasti kyrilliset aakkoset sen kirjoitusasuksi. Latinalaisin aakkosin kirjoitetusta ja alkuun asemaltaan hyvin heikosta albaniasta tuli Ohridin sopimuksen 2001 mukaisesti toinen virallinen kieli kaikilla niillä alueilla, joilla sitä käytti vähintään 20 prosenttia väestöstä.

Tifinagh. Kamppailu berberikieli tamazightin tunnustamiseksi on värittänyt pohjoisafrikkalaista poliittista elämää aina itsenäisyyssodista Libyan sisällissotaan 2011 asti. Marokossa niin sanottu vakioitu tamazight sai virallisen aseman 2011, Algeriassa 2016. Yli kahden vuosituhannen ajan tuaregit ovat vaalineet "libyalais-berberistä" kirjoitustapaa eli tifinaghia. Vuonna 1962 Algerian johtoon noussut Ahmed Ben Bella (1916–2012) määräsi hävitettäviksi valtionkirjapainoon varastoidut ainutlaatuiset kirjasimet.

Afrikka. Saharaneteläpuolella päähuomio ei keskity harvojen 1800- ja 1900-luvulta juontavien kirjoitusmuotojen säilyttämiseen, vaan sen täsmentämiseen, kuinka voisi yksinkertaisen järjestelmällisesti saattaa alueellisia kieliä kirjoitettuun muotoon. Unescon 1980-luvulla johtama projekti "afrikkalaisen viiteaakkoston" luomiseksi paljastui pikemminkin elitistiseksi tutkimushankkeeksi kuin käytännölliseksi hankkeeksi. Puheilmaisua hallitsee monikielisyys, siinä missä ranska, englanti ja portugali hallitsevat kirjoittamista.

Etiopia ja Eritrea. Hyvin vanha etiopialainen kirjoitusmuoto juontuu kristinuskon leviämisestä: sen virvoittivat uuteen käyttöön 1900-luvun kuninkaalliset ja 1970-luvulta lähtien johdon ottanut sotilaallis-sosialistinen hallinto. Aakkosto on kulttuurisen ainutlaatuisuuden vertauskuva, jonka kanssa kuitenkin kilpailee latinalainen kirjoitustapa niin Etiopian kuin siitä 1993 irronneen ja itsenäistyneen Eritreankin vähimmistökielissä.

Kaukasia. Vuoristo kätkee suojaansa suuren lajitelman kieliä, mutta hyvin harvat niistä olivat kirjoitettuja ennen 1800-luvun venäläisvalloituksia. 400-luvulta juontava armenialainen aakkosto on Armeniassa ainut virallinen kirjainkokoelma. Myös Georgiassa omat aakkoset ovat vahva merkki kansallistunnosta. Jo 1970-luvulla neuvostohallinto sai täällä vastaansa joukkomielenilmauksia, jotka kävivät itsenäistymisen alkusoitosta.

Kurdialueet. Vaikka kurdin kieltä kirjoitetaankin perinteisesti arabialaisittain, Turkissa hyödynnetään latinalaisia kirjainmerkkejä. Mutta vasta 2013 q-, w- ja x-kirjaimet, joita ei esiinny turkissa, otettiin mukaan virallisiin kurdiaakkosiin. Kurdit ovat käyttäneet myös kyrillisiä ja armenialaisia sekä kaldealaisten ja jesidien aakkostoa.

Turkki. Ensimmäinen presidentti Mustafa Kemal Atatürk (1881–1938) laittoi itsensä likoon 1928 kiertämällä ympäri maata liitutaulunsa kanssa tehdäkseen lopun arabialaisten aakkosten käyttämisestä. Latinalaisiin aakkosiin siirtyminen selittyi tahdosta nykyaikaistaa Turkki – ja tehdä siitä turkkilainen: tarkoitus oli sekä poistaa luku- ja kirjoitustaidottomuus että nostaa kansallistuntoa. Maan 12. presidentti Recep Tayyip Erdoğan (s. 1954) aikoo palauttaa maan lukioihin vanhan ottomaanien kirjaimiston.

Heprea. Kaksituhatvuotisen diasporan aikana kirjallisen ja liturgisen perinteen välittämiseen käytetystä heprealaisesta aakkostosta tuli kielen ylösnousemuksen väline, joka palveli sionismin poliittista hanketta. Modernisoidusta hepreasta tuli jälleen arkikieltä, kun juutalaiset palasivat 1880-luvulta alkaen Palestiinaan "kansalliskotiin" ja asettuivat lopulta 1949 perustettuun Israelin valtioon.

Kaakkois-Aasia. Buddhalaisuuden mukana kulkeneet indokiinalaiset alfatavukirjoitukset ovat eriytyneet intialaisista emäaakkostoista. Toisin kuin latinalaisiin aakkosiin turvautuvilla saarilla, Indokiinan niemimaalla on torjuttu kolonialismia ja yhdennetty toisinaan – thain ja burman tapaan – myös kansallisuusaatteissa. Singaporessa kiinan, tamilin ja latinan aakkoset elävät rinnatusten.

Vietnam. Kristittyjen lähetyssaarnaajien vaikutuksesta 1600-luvulta lähtien vietnamin kielen latinalainen kirjoitusmuoto kilpaili muinaisen kiinalaispohjaisen käytännön kanssa. Ranskalaiset siirtomaaisännät ajoivat sittemmin latinalaisten aakkosten asiaa vanhoillisten kirjanoppineiden harmiksi mutta modernistipatrioottien riemuksi. Niinpä syyskuun 1945 vallankumouksen jälkeen Ho Tši Minh (1890–1969) vahvisti latinalaiset aakkoset välittömästi ja teki näin pesäeroa Kiinaan eräänlaisena Vietnamin isonaveljenä.

Sadan vuoden häilyväisyys Keski-Aasiassa

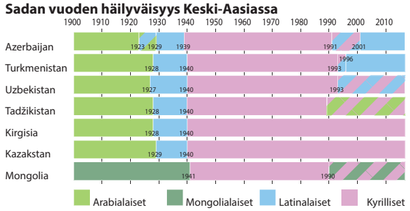

Neuvostoliiton kielipoliittiset käänteet piinasivat keskisen Aasian ja iranilaisiin kansoihin luettavien tadžikkien kieliä: niitä kirjoitettiin alle sadan vuoden aikana usein eri aakkosin. Neuvostoliiton lohdutettua Turkki ehdotti yhteistä (latinalaista) aakkostoa, mutta jokainen vastaitsenäistynyt maa seurasi omaa tietään, vahvisti omaa identiteettiään ja harjoitti omaa itsemääräämisoikeuttaan. Huhtikuussa 2017 Kazakstanin presidentti ilmoitti, että odotettavissa on siirtyminen latinalaisiin aakkosiin 2025.

Kartantekijät: Cécile Marin & Guillaume Barou

Tekstit: Philippe Descamps & Xavier Monthéard

Arkistotutkimuksessa mukana:
Douce Dibondp, Agathe Dorra & Guillaume Pavis.

Ks. lähteet & kirjallisuusluettelo:
www.monde-diplomatique.fr/cartes/ecritures

Pohjana Afdecin 1953 laatima Bertin-kartta.

Kolmekymmentäkolme virallista kirjoitustapaa

■ Hallitseva kirjoitusjärjestelmä

- Latinalainen
- Kyrillinen кириллица

Logografinen eli sanakirjoitusjärjestelmä

- Kiinalainen 中文
- Nagari नागरी
- Arabia العربية

■ Kestävät kirjoitusjärjestelmät

- Kreikkalainen Ελληνική
- Georgialainen მხედრული
- Armenialainen Հայերեն
- Japanilainen 漢字 (kanji) ひらがな (hiragana) カタカナ (katagana)
- Korealainen 한글 (hangul)

Syllabinen eli tavukirjoitus

- Tiibetiläinen ཏིབྦེཏ།
- Tamili தமிழ்
- Sinhali සිංහල
- Khmer ภาษาขแมร
- Bengali বাংলা
- Burma ᧁᧆᧁᧈᧁᧉᧁᧈᧁᧉᧁᧈᧁᧉ